

İNÖNÜ'de Sosyal Tema ve Karşılaştığı Çıkmaz (1)

Prof : Bahri SAVCI

Batılılaşma vetiresi, Mustafa Kemal'i, daha işe başladığı zaman, belli bir kader, belli bir muayyeniyet çizgisi üzerine koymuştu ve ona «Haydi ... Bu çizgi üzerinde dehânı göster, yapıcılığını ispatla» demişti. Mustafa Kemal de, Batılılaşma vetiresinin bu kader çizgisini, siyasal yapıda ve toplumsal bünyede büyük bir modernizasyon ameliyesiyle geliştirme dehası göstermişti.

ATATÜRK'ün önderliği, İNÖNÜ'nün izleyiciliği ile 1919 ihtilâlcilerinin ve onların arkasından gelen inkilâpçıların ve reformlarının gerçekleştirdiği, gerçekleştirmek istediği Bu kader çizgisi, en kısa ifadesiyle şöyle özetlenebilir :

a — «Laik ve Demokratik Bir Siyasal İktidar Olayı»;

b — Bunun gerçekleşip sürebilmesi için de «Laik ve Demokratik Bir Toplum Yapısı»;

c — Ve bunun da gerçekler dünyasında sıhhatle tutunabilmesi için «Halkçı Görüş ve Devletçi Turum»..

Bu halkçı görüş ve devletçi tutum terimlerini, bugün, ilmî ve tatbikî bir sentez içinde göstermek ister isek, «Sosyal Muhtevalı Görüş ve Politika» deyimini kullanırız ki, bu da sosyal adaleti ve toplumsal güvenliği ifade eder.

İşte, ATATÜRK gerçeği, böyle yönleri bir modernizasyondan ibarettir. ATATÜRK'ü başka türlü yorumlamak tarihî akışın, Türkiye için gösterdiği özel tabiata aykırı düşer.

Şimdi; bu vetireyi, ATATÜRK'ü en iyi kavraması gereken İNÖNÜ'nün de kavramaması, izlememesi; imkânsızdır. Netekim, bazı tereddütleri ile beraber, Tarihi kadar, bu iki şahsiyeti; önce «laik ve demokratik bir siyasal iktidar olayı» nı gerçekleştirmede; sonra, buna hayat ve devam etme şansını vermek için de, bizzat

toplumu «laik ve demokratik bir yapı» ya kavuşturma reformlarında birleştirmiştir. Artık, bu iki nokta da birleştikten sonra, hem toplumun, hem de onun içindeki siyasal iktidar olayının modernleşmesinin Türkiye için vazgeçilmez şartı olan «Halkçı görüş ve Devletçi tutum» da birleşmemek de imkânsızdır. MUSTAFA KEMAL ve İNÖNÜ; bir serî siyasal ve sosyal reformlarla ulaşılan laik ve demokratik bir ortam içinde laik ve demokratik siyasal iktidar olayını kurduktan sonra; yâni Halife - Sultan ve Enderun kapı kullarının şahsî egemenliği esasındaki dinci devletine karşı, millî iradeye dayalı halkın laik devletini kurduktan sonra, bu devletin, İmparatorluktan gelen feodal kalıntıların eline geçmesini; kişi veya zümre menfaatleri güden merkezlerin âleti olmasını önlemek için de, elbette sosyal adaleti ve toplumsal güvenliği ifade eden sosyal muhtevalı bir politika gütmeye birleşmek zorundadırlar.

Bir başka deyimle ve bu arada, batılılaşma vetiresinin yukarıda a, b, c, maddelerindeki anlamları ile Mustafa Kemâl'e yüklediği tarihî kaderin bazen uğradığı tereddüt ve gerilemeleri de işaret etmek istersek diyebiliriz ki : İNÖNÜ, Mustafa Kemâl ile birlikte, a maddesinde gösterilen «laik ve demokratik bir siyasal iktidar olayı» na ulaşma amacını pek açık olarak izlemiştir. Onda, bu tema, açıkça gözükür. Bundan başka İnönü, c maddesinde gösterilen «Devletçi tutum» u da bırakmamıştır : En büyük devlet teşebbüsleri, siyasal ve hayatî onun etkilediği çağlarda kurulmuştur. Fakat, bu aynı c maddesinin içinde yer alan «halkçı görüş» - yâni devletin siyasî, iktisadî, idarî bütün icralarını, büyük kitlesi köylü - ziraatçı - esnaf olan halk tabakalarını kavrayacak yolda yapmak; bütün bu icraları,, halk tabakalarının maddî ve manevî varlığın ağırlığı altına koyarak, halk ihtiyaçlarının ve zaruretlerinin yönünde yapmak anlamında olan «halkçı görüş» - Enderun çevrelerinin; Feodalite kalıntıları çevrelerinin; her menfaati, devletin, bir külfet yüklemeyen kendisine doğru akması idrâkinden kurtulamamış özel teşebbüs çevrelerinin siyasal ve sosyal baskıları karşısında, İnönü tarafından ısrarlı izlenip uygulanamamıştır. Bu yüzden, Mustafa Kemâl hedeflerinden olan b de, yâni «laik ve demokratik bir toplum yapısı» na ulaşma hedefine gidişte duraklamalar, hattâ gerilemeler olmuştur. Yâni toplumumuz; aile - meslek - komünote münasebetlerinde ve diğer bütün sosyal münasebetlerde, insan haysiyeti eşitliği, sosyal itibar kademesizliği çizgileri ile belirecek olan demokratik toplum mahiyetini bir türlü kazanamamıştır. Bu da, sonunda, «laik ve demokratize bir toplum içinde halkçı görüş ve devletçi tutum» temelleri üzerinde tutunacak «laik ve demokratik siyasal iktidar

olayı» nın gelişmelerinde tutukluklara, yetersizliklere yol açmıştır ve «laik ve demokratik siyasal iktidar olayı» nın Türk toplumunun problemlerini çözüme güçsüzlüğü iddialarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Fakat, buna rağmen - ve İnönü tarafından «halkçı görüş» temasında gösterilen ısrar noksanı ve izleme tereddüdüne rağmen - tarihî kader, İnönü'yü, Mustafa Kemâl ve Onun Kuvayı Milliye kadrosunun kurduğu halk devletini; Enderun kapı kullarının - Feodalite kalıntıları - mülkiyete ve sermayeye hiç bir sosyal külfet ve mahiyet tanımayan özel teşebbüs çıkarıcıları ittifakının eline düşürmemek zorunu ile görevli kılmış ve onu sosyal muhtevalı bir politika aramağa itmiştir.

Hem birden ortaya çıkamamış olan, hem de henüz bazı çıkmazlarla çevrilmiş bulunan bu sosyal tema, İnönü'de şöyle bir belirme yolu izlemiştir :

i — İnönü, önce, bütün sosyal ve siyasal kuvvetler dengesi bozulmadan, çok partili siyasî hayat tatbikatına geçmenin uygun olacağına inanmış, bunu öngörmüştür. Şahsî halk devletini kurmak için Atatürk ile beraber yaptığı sosyal ve siyasal reformların çalkaladığı toplumda, mevcut dengelerin duyduğu alerjileri daha fazla tahrik etmeden, çok partili siyasî hayata geçme hünerini göstermek istemiştir. O, önceleri hatta mevcut siyasal ve sosyal kuvvetler dengesinin ve binaenaleyh devlet idaresinin bir buhrana düşmeden çok partili siyasî hayata intibakının şartı olarak, çok partili siyasî seçimlerin gene de kendisinin ve partisinin siyasî ve moral ve hürriyetini getirmesini adetâ zarurî görmüştür, (1945 - 50 arasında). Muhalefet yıllarında da, Türkiye'nin cemiyet işini ve hükûmet etme ödevinin şartını, bir şeklî hukuk devletinin garanti müesseselerini arayıp getirmede görmüştür.

ii — 1961 Anayasası; bu müesseseleri getirdikten sonra ise; İnönü artık başlıca zorluğun; birbiriyle pek çelişmeli iddialar güden siyasî partilerin yarattığı ortamda bir iş yapma zorluğu olduğunu mütalâa etmiş; bir iş yapamamanın da, yeni bir otoritaryanizm arama ihtiyacını doğurmasından endişe duymuştur. Zira, bu, 1919 lardan beri kurulmağa uğraşılan demokrasinin de sonu olacaktır. Bu endişe onu, daha çok millî birlik idaresinin eseri olan plâna sarılmağa itmiştir. Artık, Türkiye'nin «cemiyet işi» ve hükûmet ödevi»

olarak başmeselesi, plândır. 1963 Şubatına rastlayan Ramazan Bayramında halka yaptığı hitapta, bu nokta, pek açık olarak gözükmektedir (Bak. S. B. F. Dergisi cilt XVIII. No : 1).

İnönü inanmaktadır ki, Demokratik düzen, bizatihî verimli kaabiliyetleri ihtiva etmektedir. Bu kaabiliyetleri dolayısıyla, en şiddetli tenkitler içinde bile, demokrasi, iş yapma gücü gösterebilmektedir. Eğer, siyasî çekişmeleri aşarak plânı uygulama işi ve ödevi üzerinde kalınabilirse demokrasi kurtulur. Bunun için de Plâna ümit bağlamalı, Plân heyecanı içinde yaşamalı ve gereken noktalarda Plânın zorunlu kıldığı «Plân fedakârlığı» na katlanmalıdır.

İşte, bu noktadan itibaren, İnönü'ndeki sosyal tema halk huzuruna çıkmaya ve müşahhas sosyal muhtevalı bir politikaya doğru gitmeye başlamıştır. O zamana kadar, Türkiye'nin cemiyet işini ancak, genel ve devrî seçimlerin yapılmasından, bundan çıkan hükümetlerin de bir hukuk devletinin hakları garanti eden ve iktidarı sınırlayan müesseselerinin işlemesinden ibaret gören mücerret demokrasi anlayışı, artık sosyal adaleti, toplumsal güvenliği ifade eden halkçı görüşe doğru kaymaya başlamıştır, denebilir.

Bir başka deyimle, İnönü, Atatürk'ün liderliği ve kendisinin icracılığı altında yapılan Siyasal ve Sosyal reformlarla ulaşılan «Lâik ve demokratik siyasal iktidar olayı» nın, bilhassa çok partili devrede «lâik ve demokratik» bir toplum, «kurma kuralında yapılan gerilemeler dolayısıyla uğradığı tehlikeyi, önceleri geniş bir şekli demokrasi ve hukuk devleti müesseselerine getirilip işleterek bertaraf edeceğini ümit etmiştir. Bu sebeple, mevcut siyasal ve sosyal kuvvetler dengesinin ifade ettiği statüko'yu temelden ıslâh edecek ameliyelere karşı duyulan alerjiler üstüne yürüyüp, bu islah yollarına girmemiştir.

1961 Anayasası altında da, ilk anlarda, büyük tehlikenin otoriteci akımların, demokrasî zafını istismar ederek şekli demokrasi rejimini devirmesinde olduğunu mütalâa etmiştir. Bunun çaresini de, Kamu oyunu, demokrasinin faziletlerine inandırmada görmüştür.

Fakat, bir yandan da, demokrasinin oy gücünü, halâ ve halâ kişi veya zümre menfaati merkezlerinin aleti olmaktan kurtarması da bir zaruret olarak görmüştür. Bu, onu, sosyal muhtevalı bir politika aramağa itmiştir. Bu sosyal muhtevalı politikayı da, «Plân» da görmüştür. Lâkin Plân, statükocu siyasal kuvvet akımları ve teş-

plânın külfetlerini de rasyonel ve adil yolda yerine getirme ataletine düşülünce, İnönü, geçen yıl Şubattan itibaren, «Plân Fedakârlığı», «sosyal adalet» temalarını - bir kuru edebiyet olmanın ötesinde» işlemeye önem vermeye başlamıştır.

iii) Geçen yıl bahara doğru, ancak Üniversite öğrencilerine yaptığı hitapta ve halka yaptığı ramazan bayramı hitabında da, üstü kapalı bir yolda millete açıkladığı bu sosyal tema, bu takvim yılının sonlarında, 3. Koalisyon Hükûmetini kurma vesilesi ile, daha açık, seçik ve kesin olarak ortaya çıkmıştır. Şöyle ki :

a) İnönü önce, daha A. P. Hükûmet kurma teşebbüsünü bırakmamış iken ve fakat kuramayacağı da anlaşılmış bir durumda iken «memleketin kalkınması» ve «sosyal adaletin toplum hayatının bütün sahalarına tatbik deyimleri altında iki temayı ele almıştır ki, bu, onun, sosyal muhtevalı bir politikaya yönelmesinin işareti olmuştur :

(1) Bu zihni araştırma ve tahlil yazısı, Cumhuriyet Gazetesinde çıkar bir yazımızın geliştirilmesi ile meydana çıkmıştır.

Memleketin kalkınması; toprak reformu, köylüyü kalkındıracak iktisadî ve sosyal mevzuların tesbit edilip problemlerinin çözülmesi vergi reformu ile gelirlerin arttırılması hususlarını kapsar.

Toprak reformu, vergi reformu bir başka yönü ile sosyal adaleti gerçekleştirmeyi ifade eder.

Endüstri alanında yapılacak sosyal adalet ıslahatları ile de, köylüyü kalkındıracak ameliyeler içinde belirecek bazı sosyal ıslahat da, sosyal muhtevalı politikanın bir ana çizgisini temsil eder.

Bir başka deyimle, İnönü'ye göre, 2 nci koalisyon, parlâmenter rejimi başlatmıştır. Islahat siyasetinin esasları da ön plâna geçmiş ve yürürlüğe girmiştir. Şimdiki hedef, ıslahatın tatbikatına geçilmektir. Bunu da şöyle özetlemek mümkündür : 1 — Memleketin kalkınması : Bu da vergi yoluyla iç malî kaynak bulmayı gerektirir. Bunun prensibi, «gelire göre vergi» olmak lâzımdır. Eğer «gelire göre vergi» prensibi yoluyla kalkınmanın iç malî kaynağı bulunursa, sonra, buna dayanarak, dışardan da malî kaynak aramak ve bulmak mümkün olur. 2 — Sosyal adaletin, *toplum hayatının bütün sahalarına tatbiki* : Bu da, A — Önce, toprak reformunu istilzam eder. Bu şimdiye kadar, koalisyonu dağıtıcı ihtilâflar çıkmasını diye uyutulmuş bir prensiptir ki, artık uygulama zamanı gelmiştir. B — Ke-

za, endüstride sosyal adalet ıslahatı gerekir. Bunun da esasları alınmıştır. Şimdi, tatbikatına geçmek çağıdır ki, bu da, 1 inci madde olan kalkınmanın gerçekleşmesine bağlıdır. *C — Keza, köylüyü kalkındırarak iktisadî ve sosyal ıslahat gerekir,* ki, bunu da yapacak bir organa ihtiyaç vardır. (Köy Bakanlığını kastediyor.) *D — Nihayet vergi reformu gerekir,* ki, bunun da esası, plânın iç finansmanını bulmak için, «gelire göre adaletli vergi» sistemi bulmaktır. (Bak. 13 Aralık 1963 gazeteleri).

b) 1963 yılının son günü, İnönü, 3. Koalisyonuna «Reform Hükûmeti» adının takılmasına sebep olan Hükûmet Programını Meclislere sunmuştur. Bu program, yukarıda söylenenlerin tafsilâtını ihtiva eder.

Bu program, sosyal adalete uygun plânlı ve sınırlı kalkınma güçlüğünden yılgınlık getirilmemesini; çünkü artık, başka yol bulunmadığını, esasen, Atatürk'ün, «İmtiyazsız, sınıfsız kitle» ülküsünün, sınırlı ekonomik yapma değişikliği şartları getirdiğini belirtmektedir. Keza, Anayasa rejiminin istikbalini de, iktisadî kalkınmanın, sosyal adalet üzere gerçekleşmesinde zarurî görmektedir ki, bölgeler ve kişiler arasındaki büyük gelir farkları giderilmelidir. Topraksız köylü toprağa kavuşturulmalı, yoksul çiftçinin, toprağı işleyecek imkânlarla teçhizi gerekmektedir. Devletin çeşitli organlarının köye doğru hizmeti ve gayret göstermesi devri gelmiştir. Artan millî gelir; vergi politikası, kamu harcamaları, yatırımların teşviki yolları ile, dar gelirli vatandaşlarımıza ve az gelişmiş bölgelerimize yöneltilmesi gerekir. Bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesinin şartı budur.

c) İnönü, yeni yılın ilk gününde de evvelce sözünü ettiği «Plân Fedakârlığı» nın, 1964 yılının «güç bir sene» kılacağını hissettirerek, sosyal temanın tatbikatına memleketi alıştırmak istemiştir. Daha doğrusu sosyal temayı güçlülere uğratacak durumların ortaya çıkacağını işaret etmek istemiştir.

d) Nihayet, İnönü, 1964 yılının ilk ayının ortalarında, kazananların vergi ödememelerine artık tahammül edilemeyeceğini hissettiren konuşması ile, sosyal temasını, daha cesaretle ileri sürebilmiştir. Partisini de, kendisini izlemeğe davet etmiştir.

Tekrar etmekten kaçınmıyalım ki; İnönü, 40 yılı aşan bir zamandan beri, toplum bünyesinde ve siyasal yapıda bir modernizasyon ileri sürerek, akımın önünde gitmiştir. Bu modernizasyon

— eğer tarihin gerçek yorumunu yapabiliyor isek — Mustafa Kemal'i, bir halk devletinin kurucusu İnönü'yü de, halkçı görüşün hizmetinde bir devlet adamı olmak zarureti içine sokar.

Fakat, yine, tarihî olayları gerçek oluş sıralarında teşhis edebiliyor ve ona göre yorumlayabiliyor isek şunu da kabul zorundayız. Şekli demokrasiye ve hukuk devletini koruyabilmek, halkta bir demokrasi zevki yaratmak ihtiyacı ile, İnönü, uzunca bir süre esas itibariyle, şekli demokrasi ile yetinmiş, demokrasimizin temelinde yatan sosyal muhtevayı işlemekte acele etmemiştir. Fakat, nihayet, halkın, halkçı devletin ekonomik ve sosyal gelişme zaruretleri ağır basmaya başlamış, bu ekonomik ve sosyal gelişmelerin, sosyal muhtevalı bir politika gütmeyi kesin olarak zorladığı görülmüştür. Öyle ki, Cumhuriyetimizin daha başlarında kendisini kabul ettirmiş olan «Halkın Devleti» ni, Enderun kapı kulları ile feodalite kalıntılarına ve sosyal külfetleri tanımak istemiyen menfaatçı merkezlere kaptırmamak ihtiyacı, 1961 Anayasasının sosyal mahiyetinde gelen ışık altında, büsbütün ortaya çıkmıştır. Bunu, etrafını çeviren türlü politika kadrolarının ve çemberlerinin moral ve maddî baskılarından sıyrılan İnönü, herkesten önce anlamış ve halkçı görüşe uygun bir sosyal muhtevalı politika tesbitine teşebbüs etmiştir. Fakat, bu işinde de onu bekleyen çıkmazlar vardır.

İnönü, önce, bir sosyal muhtevalı politikanın tabii olarak isteyeceği çok sür'atli, çok ahenkli bir iktisadî artmaya gitmenin gerektiği iktisadî ve sosyal operasyonlar içinde, bizzat demokrasinin gireceğini sanan bazı aydınların baskısından gelen bir çıkmaz ile karşı karşıyadır. Bu aydınlara göre söz konusu iktisadî ve sosyal operasyonlar, siyasal iktidarı, bir otoriter iktidar olmaya iter. Bu da, demokrasinin reddidir veya iktisadî ve sosyal operasyonlara öncelik veren sosyal görüşler üzerindeki ısrarların ve böyle görüşleri benimsemelerin, bu sosyal görüşlerin gerçekleşmesi mekanizması olarak bir otoriter — hem de solcu otoriter — rejimi getireceği, davet edeceği, kolaylaştıracağı hakkında bazı aydınlarda mevcut olan bir endişe, İnönü'yü bir tereddüt çıkmazına sokup, onu bu teşebbüsünden caydırmak isteyecektir.

İkinci olarak; kapı kulu devleti kalıntıları ile feodalite kalıntılarının, ve, haiz olduğu sorumsuzluk ve külfetsizlik imtiyazlarını yitirmek istemiyen çıkarıcı özel teşebbüs kalıntılarının; mevcut sosyal ve iktisadî statükonun, işte bu unsurları ile devam ve hatta gelişmesi isteklerini, Türk Milletine zorlamakta ve milleti de türlü

yollarla kandırmakta devam etmeleri de, İnönü'yü sanki bizzat milletten gelen bir istek ve eğilim imiş gibi bir çıkmaza sokabilir.

Bizzat kendi partisinin yukarki iki endişeyi paylaşan ve yine yukarda gösterilen kategorilere giren çevrelerinden ve sempatizanlarından gelecek mukavemeti bile yenmesi İnönü için oldukça güç olacaktır.

İnönü'de görülen sosyal şemanın karşılaşacağı bu iki çıkmaz, genel nizamdadır. Buna gene genel nizamda bir üçüncü çıkmazı eklemek de mümkündür. Bu da Türkiye'nin içine girmeğe başladığı koyu muhafazacı Cycle'in her meselenin üstüne çıkmasından gelmektedir.

Bundan önce zikrettiğimiz ilk çıkmaz, ön yargılardan kurtulamayan bazı aydınlardan gelmekte idi. Beklenebilir idi ki, halk kitlelerinden gelen ihtiyaç ilcaları, onların ön yargılarını kıracak bir başka ve gerçek aydın akımı yaratabilir ve sosyal şemanın gelişmesine, gerçekleşmesine yarayabilirdi.

İkinci çıkmaz da, sözünü ettiğimiz bu gerçek aydın akımının kuvvetlenmesi ile, toplum üzerindeki etkisini gittikçe kaybedecek olan bazı «katitlerden geleceğine göre, onun da yerini, gittikçe «sosyal düşünce» ye bırakması beklenebilirdi.

Fakat, 1964 ün bu bahar aylarını kapsayan oluşmalar içinde baş yeri alan irtica meselesi, bu iki çıkmazdan daha ileri bir derecede olarak, İnönü'deki sosyal şemayı karşılayan bir mukavemetten bir iz teşkil etmeğe başlamıştır. Görülmektedir ki, Türkiye, düşük iktidar D. P. zamanında devlet eli ile, âmme gücü aracılığı ile tâvizlere alışmış ve binaenaleyh siyasî ve sosyal oluşmaya büyük etkiler gitermeğe alışmış bulunan aşırı muhafazacı akım, 1960 ihtilâli ile gitmemiş, tersine, onun getirdiği hürriyet havası içinde, toplumu gene etkisi altına alma yollarına girmiştir. 1961 Anayasasının «vicdan hürriyeti» şemasından yararlanan aşırı muhafazacı akım, bu sefer ihtilâl ve onu tutan çevreler aydınlarının, «kitlelerin din ihtiyaçlarını kanalize etmek, din eğitimi ve ibadet hakkının icrasını rasyonalize etmek» fehvasına uyarak takındıkları tavırdan cesaret alarak, din problemini, toplumun ön problemi haline sokmaktadır. Büyük kitleler, bugün, aşırı muhafazacı akımın dürtmeleri ile iktisadî ve sosyal konulardan çok, din konuları ile meşgul edilmeğe başlanmıştır. İçinde bulunduğumuz şartlar, kamu oyunu, vergi reformu, toprak reformu, köye hizmetler götürme ameliyelerinden çok din ile ilgili meseleleri doldurma istidadındadır. Bu

şartlar içinde kitleyi, sosyal şema ve onun istilzamları üzerine çekmek pek zorlaşmıştır. Bu da, İnönü'deki sosyal şemanın mâruz kalacağı esaslı çıkmazlardan birisini teşkil etmektedir.

Üçüncü koalisyon programında, özel sektöre kamu sektörü kadar önem atfedileceği hakkındaki kaydın, sosyal nosyondan yoksun bir idareciler ve siyasetçiler elinde kitleyl varmanın esas yolunun kamu sektörü faaliyetleri olduğunu unutturmasından korkulabilir.